

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

«Να βλέπεις το καινούργιο που υπάρχει στο παλιό, αντί να βλέπεις μονάχα το παλιό που υπάρχει στο καινούργιο».

T.W. Adorno

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΛΛΑΖΕΙ. Αλλάζει τόσο πολύ που όποιος θα τολμούσε να ισχυριστεί ότι το είχε προβλέψει, είτε ως μελλοντολόγος ή ως προφήτης, μπορεί να διεκδικήσει τα εύσημά του από τους ανοήτους και μόνον. Η ηθική δικαίωση των επιλογών, συλλογικών ή ατομικών, δεν μπορεί παρά να παραμένει ασταθής, σε σύγκρουση ή σε διάλογο με τις επιλογές των άλλων, να εναπόκειται στην ιστορία που μέλλει να γίνει, στην ανοιχτότητα του ιστορικού ορίζοντα. Οι αλλαγές στο ανατολικό μπλοκ, που δεν υφίσταται πλέον ως τέτοιο, η περεστρόικα, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Βουλγαρία, το γκρέμισμα του τείχους γίνονται εδώ και τώρα οικειοποιούμενα από τον αυτοκολακευόμενο νεοσυντηρητισμό και την πάντοτε αυστηρότερη σοσιαλδημοκρατία. Η αριστερά, τέλος, πραγματοποιώντας τη νεολιθική επανάστασή της, μεταβαίνοντας δηλαδή από μια κουλτούρα περιπλάνησης σ' αυτήν της εγκατάστασης, βρίσκεται αντιμέτωπη μ' όλα εκείνα τα προβλήματα που είτε δεν θέλησε είτε δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει. Ζώντας μέσα στον κόσμο αυτό, δανείζομαι από τους πανεπιστημιακούς τοίχους την από τον ανώνυμο μεταπλασμένη ρήση του Κόναν Ντόουλ ως μια επιτομή των στόχων της κριτικής θεωρίας και πράξης: «Διεκδικείστε το αδύνατο γιατί θα βρεθείτε αντιμέτωποι με το αδιανόητο».

Η νεοελληνική πραγματικότητα ανέδειξε για μία ακόμη φορά ως χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε είδους αλλαγών της την εκ των άνω, πολιτική, πραγματοποίησή τους. Το γνώρισμα αυτό, που προτάσσει ως ερμηνευτικό μοντέλο την «κλειστότητα», ιδίων των ανατολικών χωρών και του τρίτου κόσμου είναι ενδεικτικό μιας κοινωνίας που δεν έχει διαφοροποιηθεί, που οι «τρεις ξεχωριστές διαστάσεις εγκυρότητας του λόγου» ουδέποτε κατόρθωσαν να αυτονομηθούν ή έστω να διεκδικήσουν την αυτονομία τους. Η πρόσφατη πολιτική εμπειρία τονίζει αυτή τη διάσταση φέρνοντας στην επιφάνεια, ειδικότερα, το ζήτημα του διαφορισμού ηθικότητας και νομιμότητας. Σύμφωνα με τον Albrecht Wellmer «ο εξορθολογισμός του δικαίου, ο οποίος ήταν η προϋπόθεση για τη θεσμοποίηση εκλογικευμένων οικονομικών και διοικητικών συστημάτων, προϋποθέτει τη διαφοροποίηση μιας σφαίρας συμβατικού δικαίου από τη

σφαίρα του ηθικού λόγου και των ηθικών προσανατολισμών· και αυτή η διαφοροποίηση της νομιμότητας από την ηθικότητα προϋποθέτει με τη σειρά της αυτό που ο Βέμπερ απεκάλεσε “απομάγευση του κόσμου” και ο Χάμπερμας “αποκέντρωση των κοσμοαντιλήψεων”».

Η υπεράσπιση της τυπικής νομιμότητας και της ηθικότητας στην καθημερινή ζωή βρίσκεται αντιμέτωπη με την κυριαρχία του πολιτικού, η οποία μεταφράζει την τυπική ορθολογικότητα του νόμου σε τεχνική ορθολογικότητα. Η λειτουργία της τελευταίας φαίνεται να είναι η εγγύηση ότι το σύνολο των πολιτικών αποφάσεων θα μπορέσει να μεταστραφεί σε στρατηγικές καθυπόταξης κι ολοκλήρωσης του συστήματος εις βάρος του βιωμένου κόσμου.

Η κριτική θεωρία πρέπει ν’ αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση πραγμάτων. Η αμφισβήτηση των μετααφηγήσεων, οι κρίσεις που ξεσπούν από την επέκταση του κοινωνικού εξορθολογισμού και τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι τα κυριότερα θέματα στα οποία καλείται ν’ απαντήσει.

Η δυσπιστία προς τις μετααφηγήσεις είναι δυσπιστία προς τα κυριότερα σχήματα επιταγών που συνιστούν τις τελικές και αδιαμφισβήτητες πηγές για τη δικαίωση των πολιτικών κι επιστημονικών προταγμάτων του μοντέρνου κόσμου. Οι μετααφηγήσεις με τις καθολικές τους αξιώσεις σχετίστηκαν μ’ έναν υπεριαλιστικό πολιτισμό. Εάν, σήμερα, επιμένουμε να μιλάμε για αξίες οφείλουμε να εδραιώσουμε μια διαφορετική δικαίωσή τους. Στο τεύχος αυτό δημοσιεύουμε τα κείμενα της Agnes Heller «! ηθική κατάσταση στους νεώτερους χρόνους», του Νίκου Σεβαστάκη «Για τη χθις-τεγχεριανή κριτική της ηθικής» και του Θάνου Λίποβατς «Για τον Machiavelli». Πρόκειται για τρία δοκίμια που από διαφορετικές οπτικές γωνίες αντιμετωπίζουν κριτικά το ζήτημα της ηθικής, της ηθικής και του βιωμένου κόσμου, της ηθικής και της πολιτικής.

Όσον αφορά το δοκίμιο του Friedrich Pollock «κρατικός καπιταλισμός» θα ήθελα να επισημάνω ότι είναι ένα από τα κλασικά κείμενα της Κριτικής Θεωρίας. Πρωτοδημοσιεύτηκε το 1941, στο *Studies in Philosophy and Social Sciences* και συνοψίζει τις μελέτες του Pollock για το σοβιετικό σχέδιο, την κεινσιανή θεωρία καθώς και τη διαμάχη της δεκαετίας του '30 για το σοσιαλιστικό σχεδιασμό. Το δοκίμιο αυτό πρέπει να μελετηθεί στο πλαίσιο των σπουδών της πρώιμης σχολής της Φραγκφούρτης, σε συνδυασμό με τα ήδη δημοσιευμένα στην ελληνική γλώσσα δοκίμια του Max Horkheimer, «Αυταρχικό κράτος», «Οι Εβραίοι και η Ευρώπη», «Το τέλος του Λόγου», «Παραδοσιακή και κριτική θεωρία». Οι θέσεις που ο Pollock διατυπώνει εδώ μπορούν να διασαφηνίσουν την όλη πορεία της σχολής, τη μη ενασχόλησή της με τη λεγόμενη «οικονομική βάση». Σύμφωνα με τον Pollock η προτεραιότητα της οικονομίας δεν υφίσταται πλέον και κατά συνέπεια η κριτική της πολιτικής οικονομίας δεν μπορεί να είναι η κύρια ενασχόληση της κριτικής θεωρίας. Ένα από τα δραματικότερα συμπεράσματά του είναι ότι το σύστημα μπορεί πλέον να επιβιώνει και

χωρίς το κίνητρο του κέρδους, το οποίο υποτάσσεται στο γενικό σχέδιο. Κέρδος είναι τώρα η ίδια η παραγωγή κι αναπαραγωγή της εξουσίας.

Το κριτικό δοκίμιο του Hans Magnus Enzensberger «Το καταμάχητο του μι-κροαστισμού» αναδημοσιεύεται από την επιθεώρηση Kursbuch, Σεπτέμβριος του 1976. Είναι ένα δοκίμιο που ο χρόνος δεν μπόρεσε να φθείρει την κριτική δύναμή του, όπου ο καθένας μας μπορεί ν' ανακαλύψει κάτι από τον εαυτό του.

Η ιδεολογία δεν είναι η πρώτη φορά που θίγεται από τις σελίδες του ΛΕΒΙΑΘΑΝ. Εδώ δημοσιεύεται το δοκίμιο του Joseph Gabel «Ουτοπική και ψευδής συνείδηση». Ο Gabel αναλύει μ' ένα πρωτότυπο τρόπο το θέμα, πέραν των επιστημολογικών πλαισίων, ως μία επέκταση της θεωρίας της αλλοτρίωσης και της ψυχοπαθολογίας.

Τα επιστημολογικά ζητήματα και ιδιαίτερα όσα αφορούν τη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου και θεωρίας-πράξης σχετίζονται με την υπέρβαση της παραδοσιακής από την κριτική θεωρία. Η φαινομενολογία του E. Husserl βρίσκεται στο κέντρο αυτής της κριτικής. Τα δοκίμια του Herbert Marcuse «Επιστήμη και φαινομενολογία», και του Παναγιώτη Παπαδόπουλου «Ιστορία και οντολογία της φύσης στη φαινομενολογία του E. Husserl» παρουσιάζουν όψεις αυτής της κριτικής. Για το δοκίμιο του H. Marcuse θα πρέπει να έχουμε υπόψη, όπως επισημαίνει ο Andrew Arato, ότι γράφτηκε σε μια εποχή που, ακολουθώντας την «Δομή των Επιστημολογικών Επαναστάσεων» του Thomas Kuhn, η φιλοσοφία της επιστήμης επαναανακάλυπτε την ιστορική εξάρτηση των αναφορών της. Ο Marcuse εστιάζει την προσοχή του στην κατηγορία του Λόγου. Ο Λόγος δεν ήταν ανέκαθεν ένα εργαλείο που προμηθεύει τ' απαραίτητα μέσα για την πραγματοποίηση προκαθορισμένων σκοπών. Αντίθετα, ήταν ο κριτής και ο νομοθέτης τέτοιων σκοπών, η βάση για την ανάδυση νέων ιστορικών δυνατοτήτων.

Τα νέα κοινωνικά κινήματα και η ανάδυσή τους είναι το θέμα των δοκιμίων του Παναγιώτη Νούτσου «Από την πολιτική στην κοινωνική λογική» και του Φώτη Τερζάκη «Κοινωνικά κινήματα». Πρόκειται για την κυριότερη ίσως συμπτώση της σύγχρονης μας πραγματικότητας, ώστε τα δύο αυτά δοκίμια θα πρέπει να θεωρηθούν και ως ευκαιρία για ν' ανοίξει ο διάλογος στις σελίδες του ΛΕΒΙΑΘΑΝ για τα κοινωνικά κινήματα.

Κλείνοντας αυτό το εισαγωγικό σημείωμα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους που η οικονομική τους βοήθεια ήταν αποφασιστική για την έκδοση αυτού του τεύχους. Ελπίζω να μη διαψεύσει τις προσδοκίες τους.

Αθήνα 12/10/89

Γ.Ν. Μερτίκας